
UDK 316.64:81

811.163.42:316

Prethodno priopćenje

Prihvaćeno 05.02.2001.

Maja Gnjidić
Zagreb, Hrvatska

STAV GOVORNIKA HRVATSKOG STANDARDNOG JEZIKA PREMA OŽIVLJENICAMA

SAŽETAK

Jezik je živo tijelo podložno stalnim promjenama na koje prvenstveno utječu društvo, prostor i vrijeme u kojima taj jezik traje. Upravo u tom kontekstu zanimljiv je hrvatski jezik koji je tijekom zadnjih dvaju stoljeća često bio sredstvo političkog opredjeljivanja. Ovim istraživanjem ispitivao se odnos govornika hrvatskog standardnog jezika prema oživljenicama, koje su slijedom političkih odluka prešle u pasivni leksik, ali su poslije političkih promjena 1990. godine u Republici Hrvatskoj postupno vraćene u aktivni leksik. Rezultati istraživanja pokazali su da ispitanici oživljenice drže više hrvatskim od zatečenica, ali su im obje skupine riječi jednako drage, jednako ih često govore te jednako dobro poznaju njihovo značenje. Također ispitanici jednako dobro razumiju riječi hrvatskog i nehrvatskog podrijetla te ponuđene riječi govore bez obzira na stupanj razumijevanja istih.

Ključne riječi: oživljenice, stavovi (lingvistika), hrvatski jezik

UVOD

Jezič je živo tijelo podložno stalnim promjenama na koje prvenstveno utječu društvo, prostor i vrijeme u kojima taj jezik traje. Upravo u tom kontekstu zanimljiv je hrvatski jezik koji je tijekom zadnjih dvaju stoljeća bio često sredstvo političkog opredjeljivanja. Dugo vremena na ovim prostorima imati svoj jezik značilo je imati domovinu, a sam jezik bio je jedno od glavnih sredstava borbe za nacionalnu ravnopravnost. Samardžija kaže: "Većinom nepovoljna politička zbivanja što ispunjavaju pretežiti dio dvadesetoga stoljeća učinila su neraskidivom vezu između sudbine hrvatskoga naroda i sudbine hrvatskoga jezika. jer kad god je i dokle god je hrvatskom narodu odricano pravo na samostalnost i slobodu, to je pravo odricano i hrvatskom jeziku" (Samardžija, 1998:120). U općem leksiku hrvatskog standardnog jezika, u svim razdobljima, postojali su leksemi koji su u svakoj komunikacijskoj situaciji bili česti i sasvim obični te leksemi koji su bili rijetki i prosječnom govorniku često nepoznati. Zato opći leksik dijelimo na aktivni sloj leksika i pasivni sloj leksika. No, za ovaj rad bit će važni oni leksemi koji mogu "prelaziti" iz pasivnog u aktivni sloj općeg leksika i obratno, te čine leksik na "prijelazu", i to onaj dio tog leksika koji se naziva oživljenicama. Oživljenice su "... leksemi koji su slijedom političkih odluka prešli u pasivni leksik, ali se poslije političkih promjena u Republici Hrvatskoj i oslobađanja stega jezičnog unitarizma postupno vraćaju u aktivni leksik" (Samardžija, 1998:32).

Upravo to postupno vraćanje oživljenica u aktivni sloj jezika, a ne nasilno, ključno je u prihvaćanju istih među govornicima hrvatskog standardnog jezika. U posljednjih deset godina nastojala su se poništiti dostignuća prethodnog razdoblja kao da u njemu nema ništa što bi bilo prihvatljivo za ovo razdoblje. Iz definicije oživljenica vidljivo je da su one slijedom političkih odluka "prognane" u pasivni leksik, ali bih primijetila da su one nakon političkih promjena u Republici Hrvatskoj preuzele ulogu "progonitelja" i to također dobrih hrvatskih riječi i internacionalizama koji su se ustalili u hrvatskoj jezičnoj praksi, ali nas podsjećaju ili na loša politička vremena, ili na jezik "loših susjeda" ili njihovim "protjerivanjem" jednostavno dokazujemo svoje hrvatstvo. Time se opet vraćamo na već ranije rečeno da bi se leksik hrvatskog standardnog jezika trebao određivati "...njegovim funkcijama za hrvatski narod, a ne stupnjem sličnosti ili nesličnosti prema drugim jezicima" (Babić, 1990:279).

Za ovaj je rad nužno opisati i odrediti riječi koje se u govornoj uporabi zamjenjuju oživljenicama ili čiju zamjenu preporučaju jezikoslovni ili politički autoriteti bez obzira na lingvističku opravdanost takvih preporuka ili prakse. Takve su riječi nazvane zatečenicama.

U ovom se radu promatraju stavovi govornika standardnog hrvatskog jezika prema nekim oživljenicama i njihovim sinonimnim zatečenicama

CILJ I METODE RADA

Cilj je ovog istraživanja ispitati reakcije uzorka hrvatskih govornika na leksik, koji uvjetno možemo nazvati novoleksikom s jedne strane i s druge strane leksik koji je bio u uporabi u hrvatskom standardnom jeziku posljednjih šezdeset godina, tj. do 1990. godine. Uzorak je obuhvatio 48 ispitanika, od toga 25 žena i 23 muškarca. Ispitanici su također bili različitih stručnih sprema: 9 ispitanika niže stručne sprema, 29 ispitanika srednje te 10 ispitanika više i visoke stručne sprema. Odnosno, 4 muškarca NSS, zatim njih 14 SSS i 5 muškaraca VSS; te 5 žena NSS, zatim 15 žena SSS i 5 žena VSS. Izabrani su leksemi hrvatskog standardnog jezika koji predstavljaju sinonimske parove, zatečenica i oživljenica te su međusobno zamjenjivi ili u svim kontekstima i pripadaju istoznačnicama ili su međusobno zamjenjivi samo u nekim kontekstima pa pripadaju bliskoznačnicama:

ODORA – UNIFORMA, NJEZIN – NJEN, GLEDE – U SVEZI, PUK – NAROD, DOGODITI SE – DESITI SE, TISUČA – HILJADA, STANOVIT – IZVJESTAN, PROMIČBA – PROPAGANDA, OBJASNITI – POJASNITI, IZBORNIK – SELEKTOR, NOVAK – REGRUT, ZALEĐE – OFSAJD, PRIČUVA – REZERVA, USPJEŠNICA – BESTSELER, OPORBA – OPOZICIJA, PRORAČUN – BUDŽET, LIPANJ – JUNI, ODLIČJE – ORDENJE, ZASLON – EKRAK, IZVJEŠĆE – IZVJEŠTAJ.

Stav govornika prema odabranim riječima ispitani su pomoću dva upitnika. Prvim se upitnikom ispitivao stav govornika prema 40 odabranih leksema hrvatskog standardnog jezika koji su bili poredani nasumice, a mogli bi tvoriti 20 sinonimskih parova.

Ispitanicima su na prvom upitniku bila postavljena tri pitanja: je li im riječ odbojna ili draga, zatim je li je upotrebljavaju ili ne i osjećaju li je kao hrvatsku ili tuđu.

U upitniku je za svaki ispitani leksem pridružena je skala od 7 stupnjeva određena brojevima od 1 do 7, gdje 1 označava da je riječ govorniku odbojna, da ju ne govori i da ju osjeća tuđom, a 7 da je govorniku riječ draga, da ju govori i osjeća hrvatskom. Ostali brojevi na skali pokazuju različite stupnjeva navedenih svojstava. Tako se ove tri skale mogu odrediti kao skala dragosti riječi, skala uporabnosti riječi i skala pripadnosti riječi hrvatskom jeziku.

Drugi upitnik bio je sastavljen tako da su ispitaniku uz određenu riječ bila ponudena tri značenja, a njegov zadatak bio je da značenje koje je najbliže značenju ispitivane riječi podvuče s dvije crte odnosno, na taj način tom značenju pridruži 2 boda, značenje koje se djelomično slaže sa značenjem ispitivane riječi podvuče jednom crtom tj. da mu pridruži 1 bod te značenje koje po njegovom mišljenju ne odgovara ispitivanoj riječi ne podvuče tj. da mu pridruži 0 bodova. ova bi se skala mogla nazvati skalom poznavanja značenja riječi.

Značenja su bila uvijek ponudena tako da je jedno od značenja bio sinonim ili hrvatska riječ za ponudeni npr. internacionalizam zatim da je kao

drugo ponudeno rječničko značenje te kao treće značenje koje je bilo "vodeno" pučkom etimologijom. Za ponudena značenja konzultirani su "Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika" – JAZU (1880-1997) i "Rječnik hrvatskoga jezika" Vladimira Anića (1994). Dakle, prvim se upitnikom ispitivao stav prema određenoj riječi, a drugim upitnikom njihovo poznavanje značenja riječi.

OBRADA PODATAKA I REZULTATI

Rezultati su uneseni u tablice, a podaci obrađeni u oba testa korišteni su u daljnjoj statističkoj obradi, kojom su sjedinjeni rezultati obaju ispitivanja. Izračunate su srednje vrijednosti, standardne devijacije, korelacije za promatrane varijable dragosti, uporabnosti, pripadnosti hrvatskom i razumljivosti riječi. Značajnosti razlika aritmetičkih sredina izračunate su t-testom. Rezultati su prikazani u tablicama 1.2 i 3.

Tablica 1. Srednje vrijednosti (M), broj ispitivanih riječi (N), standardna devijacija (s.d.) i standardna pogreška (s.e.) za varijable *dragosti*, *uporabnosti*, *pripadnosti hrvatskom* za oživljenice i zatečenice.

Table 1. Mean values (M), number of words (N), standard deviation (s.d.) and standard error (s.e.) for variables *likability*, *use*, *Croatian* for the restored and current words.

		M	N	S.d.	S.e.
Dragost Likability	Oživljenice Restored words	4,2000	20	0,9338	0,2088
	Zatečenica Current word	3,9290	20	0,8749	0,1956
Uporabnost Use	Oživljenice Restored words	3,7985	20	1,3261	0,2965
	Zatečenica Current word	3,8500	20	1,2526	0,2801
Pripadnost Croatian	Oživljenice Restored words	4,8125	20	0,7589	0,1697
	Zatečenica Current word	3,5595	20	1,01191	0,2279
Razumljivost Understanding	Oživljenice Restored words	1,5675	20	0,2571	0,0575
	Zatečenica Current word	1,5875	20	0,2536	0,0567

Tablica 2. Vrijednosti t-testa (t) , broj stupnjeva slobode (df) i značajnosti razlika (p) aritmetičkih sredina oživljenica i zatečenica za promatrane varijable

Table 2. T-test (t), degrees of freedom (df) and significance (p) of means for the restored and current words.

	t	df	p
Dragost Likability	0,824	19	0,420
Uporabnost Use	-0,110	19	0,914
Pripadnost hrvatskom Belonging to Croatian	3,752	19	0,001
Razumljivost Understanding	-0,272	19	0,788

Iz podataka srednjih vrijednosti i t-testa za oživljenice i zatečenice s obzirom na varijable dragosti, uporabnosti, pripadnosti hrvatskom jeziku i razumljivosti pokazalo se da ispitanici jednako dragima drže i oživljenice i zatečenice, da ih jednako često govore te da je njihovo razumijevanje oba skupa riječi jednako. No, pogledamo li podatke za iste skupove riječi s obzirom na osjećaj pripadnosti hrvatskom vidjet ćemo da ispitanici više hrvatskima osjećaju oživljenice nego zatečenice.

U daljnjoj statističkoj obradi tražila se povezanost između slijedećih 6 parova varijabli za svih 40 ispitivanih riječi. Zato su izračunate korelacije i njihove značajnosti za slijedeće parove varijabli: dragost - uporabnost, dragost - pripadnost hrvatskom, dragost - razumljivost, uporabnost - razumljivost, uporabnost - pripadnost hrvatskom i pripadnost hrvatskom - razumljivost. Rezultati su prikazani u tablici 3.

Tablica 3. Korelacije promatranih varijabli i njihova značajnost za sve ispitivane riječi
Table 3. Correlation among the observed variable and their significance (p) for all tested words

	N	Correlation	p
dragost - uporabnost likability - use	40	0,946	0,000
dragost - pripadnost hrvatskom likability - belonging to Croatian	40	0,772	0,000
dragost - razumljivost likability - understanding	36	0,202	0,237
uporabnost - razumljivost use - understanding	36	0,120	0,485
uporabnost - pripadnost hrvatskom use - belonging to Croatian	40	0,667	0,000
pripadnost hrvatskom - razumljivost belonging to Croatian - understanding	36	-0,022	0,898

U slučaju para dragost - uporabnost te para dragost - pripadnost hrvatskom korelacije su značajne što znači da osjećaj o dragosti prema određenoj riječi ovisi o tome drže li ju ispitanici hrvatskom, kao što i čestoća uporabe određene riječi ovisi o osjećaju dragosti prema toj riječi.

Korelacije za ostala četiri para nisu značajne tj., stupanj razumijevanja određene riječi neće utjecati na osjećaj dragosti kao ni na uporabnost čestoću govorenja ponuđenih riječi. Isto tako osjećaj da su ponudne riječi manje ili više hrvatske kod ispitanika neće utjecati ni na njihovu uporabnost niti na njihovu razumljivost.

ZAKLJUČAK

Četrdeset promatranih riječi koje čine 20 sinonimskih parova, i to tako da je jedna riječ para oživljenica, dakle riječ koja uglavnom pripada jeziku prošlosti i ima prizvuk arhaičnosti, a druga je riječ zatečenica, dakle riječ koja je bila ustaljena u hrvatskoj jezičnoj praksi do promjena 1990. i stoga običnija. No naravno, među tzv. oživljenicama bilo je i riječi kao što je npr. lipanj koji je hrvatski naziv za šesti mjesec u godini i nije nimalo neuobičajen, ali se do političkih promjena u Republici Hrvatskoj početkom devedesetih, prednost davala internacionalizmu *juni*. Zatim, bilo je tu riječi kao što je *uspješnica*, a koja je hrvatska novotvorenica, zatim *izvješće* koje je prešlo iz administrativne uporabe u razgovornu te nam se odjednom čini dobrom zamijenom za dobru hrvatsku riječ *izvještaj* itd. Ako raščlanimo drugu skupinu riječi, tj. zatečenice, vidjet ćemo da je uglavnom čine riječi koje su porijeklom internacionalizmi, primjerice *ofsajd*,

budžet, selektor; odnosno riječi koje su se ustalile u hrvatskoj jezičnoj praksi, ali nas zbog upotrebe u nekim prošlim vremenima te zbog sličnosti s jezicima susjednih naroda upućuju na to da su manje hrvatske. Rezultati ovog istraživanja pokazali su se statistički značajnima kada su uspoređivane dvije skupine riječi s obzirom na osjećaj ispitanika pripdaju li one hrvatskom jeziku, a nisu bile statistički značajne pri usporedbi tih dviju skupina riječi s obzirom na dragost, uporabnost i razumljivost. Odnosno, oživljenice ispitanici drže više hrvatskima od zatečenica, ali su im obje skupine riječi jednako drage, jednako ih često govore te jednako dobro poznaju njihovo značenje. Ispitanici s velikom točnošću prepoznaju koja je riječ manje ili više hrvatska, a kao posljedica tog prepoznavanja javljala se i osjećaj odbojnosti ili dragosti prema određenoj riječi pa što je riječ bila više hrvatska to je taj osjećaj dragosti bio veći. Ispitivanje u povezanosti nekih drugih varijabli pokazalo je da odbojnost ili osjećaj dragosti nije povezan s razumijevanjem određene riječi, da ispitanici jednako dobro razumiju riječi hrvatskog i nehrvatskog podrijetla te da ponudene riječi jednako često upotrebljavaju bez obzira na stupanj njihove razumljivosti. Ovo je preliminarno istraživanje pokazalo da govornici hrvatskog standardnog jezika doista znaju kako žele govoriti, znaju koje su riječi dio hrvatske jezične tradicije, a prvenstveno znaju smisao upotrebljenih riječi. Oni su ti koji svom jeziku dopuštaju da se razvija, da evoluirá; oni diktiraju ritam promjena u jeziku. Herder je davno rekao da je jezik domovina. A tko bolje poznaje svoju domovinu od njezinog naroda? Pa onda i poslušajmo glas naroda.

LITERATURA

- Anić, V. (1994). *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi liber.
Babić, S. (1990.) *Hrvatski jezik u političkom vrtlogu*., Zagreb.
Daničić, Đ. [ur.]: (1880-1976) *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* . JAZU
Klaić, B. (1984). *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Nakladni zavod MH.
Samardžija, M.(1998). *Hrvatski jezik 4*. Zagreb: Školska knjiga.

Maja Gnjidić
Zagreb, Croatia

THE ATTITUDE OF THE SPEAKERS OF THE CROATIAN
STANDARD LANGUAGE TOWARDS THE WORDS RESTORED TO
LIFE

SUMMARY

Language is a living organism subject to constant changes under the influence of society, environment and time within which that language lives. Just regarding this context the Croatian language, which during the past two centuries has often been the cause of political commitment, is particularly interesting. An attempt has been made in carrying out this research to test the relation of Croatian standard language speakers towards the newly restored words which as a result of political decisions have become a part of the passive lexis, however which after the political changes have taken place in the Republic of Croatia have been gradually returned to the active lexis. The results of the research show that the subjects consider the restored words more Croatian than the rest of the words, however they do not discriminate between these two groups as to the categories likable / unlikable and they are cognizant equally well of the meaning of the words in both groups. The subjects also understand equally well the words of Croatian and non-Croatian origin and use the words offered regardless of the extent of their understanding.

Key words: *restored words, attitude (linguistic), Croatian*
